

Kriminologiska institutionen

Hotbildskonstruktioner och vittnesreforming

En tematisk analys av hotbilder och normaliseringsprocesser i riksdagsmotioner

Examensarbete för kandidatexamen i kriminologi, 15 hp

Kriminologi

Grundnivå

Höstterminen 2019

Matheus Eriksson & Matilda Wejke

Sammanfattning

De senaste åren har den kriminalpolitiska debatten kretsat kring att bekämpa den växande organiserade brottsligheten i Sverige. Ett flertal riksdagspartier har i det syftet ställt sig positiva till en vittnesreform gällande införande av anonyma vittnen och kronvittnen. Denna studie undersöker hur politikernas argumentation ser ut kring en reformering av vittnessystemet i politiska motioner. Studiens syfte är att se till hur politiker bygger upp hotbilder och hur detta i sin tur kan leda till en normalisering av exceptionella åtgärder. Studien har genomförts genom en tematisk analys bestående av 8 huvudteman. Totalt 32 motioner innehållande begreppen anonyma vittnen och kronvittnen mellan åren 2000–2019 har analyserats. Uppsatsen har en konstruktivistisk utgångspunkt där vi använder oss av teorier om *hotbildskonstruktioner* och *normalisering av exceptionella åtgärder*. Resultatet visar att återkommande hotbilder, främst *den organiserade brottsligheten* är det politikerna bygger sin argumentation på för att normalisera både hotbilder och åtgärder. Resultatet visar också att hotbilder och åtgärder kan användas för att driva på och komplettera varandra. Den organiserade brottsligheten är ett brett begrepp som efter behov kan hävdas innefatta en mängd olika brott som hotar ett stort antal individer och samhället. I förlängningen konstrueras känslor som rädsla och otrygghet vilket bidrar till en normalisering av exceptionella medel som åtgärd. Alltså handlar studien om hur hotbilder och åtgärder får eget liv genom att konstrueras och reproduceras, i det här fallet av politiker.

Nyckelord: Anonyma vittnen, Kronvittnen, Hotbilder, Normalisering av det exceptionella, Organiserad brottslighet, Rättssäkerhet, Motioner

Innehållsförteckning

1. Introduktion	1
1.1 Inledning.....	1
1.2 Problemformulering & syfte.....	1
2. Bakgrund.....	3
2.1 Anonyma vittnen	3
2.2 Kronvittnen.....	4
3. Tidigare forskning.....	5
3.1 Hotbilder	5
3.2 Anonyma vittnen - förespråkare och kritiker.....	6
3.3 Kronvittnen - förespråkare och kritiker.....	7
4. Teoretiskt ramverk	9
4.1 Hotbildskonstruktioner	9
4.2 Normalisering av det exceptionella.....	11
5. Metodbeskrivning	13
5.1 Material och avgränsningar.....	13
5.2 Teoretisk utgångspunkt.....	13
5.3 Forskarroll	14
5.4 Operationalisering	15
5.5 Tematisk analys.....	16
6. Resultat & analys	18
6.1 Resultat & analys	18
7. Slutsats och diskussion	28
7.1 Slutsats	28
7.2 Studiens bidrag.....	30
7.3 Fortsatt forskning och begränsningar	30
Referenslista.....	31
Artiklar	31
Elektroniska källor	31
Lagar	31
Litteratur	32
Motioner	33
Statens offentliga utredningar	34
Bilagor.....	35
Bilaga 1, Mailkorrespondens	35
Bilaga 2, Kodschema:	35

1. Introduktion

1.1 Inledning

“I Sverige ska alla vara trygga, oavsett var man bor. Kampen mot det grova våldet och nyrekryteringen till gäng-och nätverksmiljöer måste intensifieras” (Regeringen, 2019). I samband med detta uttalande den 21 september 2019 presenterades 34 punkter om arbete gällande gängbrottsligheten i Sverige, exempelvis förslag om hårdare straff och fler förebyggande åtgärder. Två av dessa punkter berör förslag om ett förändrat vittnessystem med införande av så kallade anonyma vittnen och kronvittnen, främst med det uttalade syftet att få fler vittnen att våga vittna mot personer i kriminella nätverk.

I dagens Sverige beskrivs vittnesbenägenheten utgöra grunden i ett rättssamhälle för att individer som begår brott ska kunna ställas inför rätta (Polisen, 2019). En allmän vittnesplikt finns i svensk lagstiftning vilket återfinns i rättegångsbalken 36 kapitel 1 § (1942:740). Det betyder att om en person gör iakttagelser i anslutning till brott och sedan kallas som vittne till en domstolsförhandling är denna skyldig att närvara och berätta om sina iakttagelser. Om den kallade inte infinner sig vid förhandlingen eller vägrar svara på frågor är det straffbart, och det kan också urholka vårt rättssystem om detta sker på grund av rädsla. Enligt polisen (2019) är det i de flesta situationer dock ofarligt att vara vittne då rädslan och hotet oftast inte är befogad eller verklig.

Utöver svensk lagstiftning måste Sverige även anpassa sitt rättssystem till Europakonventionen som är en garant för de mänskliga rättigheterna och individens grundläggande frihet. Enligt svensk lag i kombination med Europakonventionens artikel 6.1 är en åtalad alltid berättigad till en *rättvis* och *offentlig* förhandling inom skälig tid inför en oavhängig och opartisk domstol (SOU 2005:117,70).

Sammanfattningsvis har vi såväl vittnesplikt som rätt till en rättvis rättegång som åtalad. Hur journalister, polisen, forskare och politikerna väljer att uttala sig är alla intressanta och relevanta faktorer som påverkar hur debatten kring vittnessystem, åtgärder och hotbilder utvecklar sig.

1.2 Problemformulering & syfte

I dagens politiska debatt och mediadrev, ofta med hänvisning till gängskjutningar och organiserad brottslighet, tycks det råda ett krisläge för vittnen i Sverige (Thomsen, 2019). Krisen tycks sprida sig genom hela det kriminalpolitiska landskapet och vidare genom samhället där den skapar en rättsosäkerhet eftersom gärningsmän skrämmer vittnen och går fria.

Det är något som försvårar lagföring och polisens/åklagarens möjlighet att utreda och utföra sitt arbete på ett effektivt sätt. Det framhålls att många inte vågar eller vill ställa upp och vittna om brott trots att det råder vittnesplikt i Sverige (Regeringen, 2019). Därför anses det vara av vikt att stärka vittnets position under en rättslig process och finna metoder för att lagföra fler brottsaktiva personer. Populära förslag gällande det här problemet just nu är att kunna avlägga vittnesmål *anonymt* och agera *kronvittne* i en rättsprocess. Syftet med den här uppsatsen är att undersöka hur hotbilder skapas och sprider sig genom samhället samt hur dessa i sin tur kan användas för att kontrollera kriminaliteten eller befolkningen.

Många av de hotbilder och åtgärder som presenteras i debatt och media hänvisas till den allt mer omfattande och grova *organiserade brottsligheten* som lamslår samhället (Thomsen, 2019). Ett problem gällande sådana begrepp är dess otydlighet, då snart allt kan inkluderas inom organiserad brottslighet. EU har exempelvis ställt upp en kravlista som också svensk polis hänvisar till med kriterier gällande vad som ska klassas som organiserad brottslighet eller ej (Polisen, 2019). Kraven är lika diffusa och fria att tolka som begreppet i sig, vilket gör att polis, politiker osv. kan använda kraven på listan och argumentera för att en viss typ av beteenden eller fenomen kan klassificeras som tillhörande organiserad brottslighet. Det öppnar också upp för tolkning gällande vilka *nödvändiga* åtgärder som kan legitimeras. Detta medför att det i samhället sprids grova och skrämmande men ospecificerade hotbilder. Både hotbilderna och dess åtgärder skapar oro bland befolkningen. Poängen här är att det inom den politiska debatten används vaga bilder och kriterier som ofta utan grund kan vägleda eller legitimera åtgärder för något som är just ospecificerat. Många riksdagspartier står idag bakom eller förespråkar förslagen varför det är av intresse att finna vilka hotbilder motionärerna (politiker) skapar i Sveriges riksdag. Det vi vill undersöka med den här uppsatsen är alltså hur politikerna skapar och normaliserar hotbilder/fenomen för att legitimera ett nytt vittnessystemet.

För att få en bra översikt gällande politikers syn på samhällsproblem och tillhörande åtgärder kan en studera riksdagens motioner, där många enskilda partiledamöter får komma till tals och formulera åtgärdsförslag. Vi vill se hur dessa ledamöter resonerar, argumenterar och konkret kommer med åtgärdsplaner för ett nytt vittnessystem med hjälp av hotbilder och normaliseringsprocesser. För tydlighetens skull bör poängteras att vi i den här studien primärt inte är intresserade av *att* det debatteras och förespråkas regeländringar kring vittnen eller personen bakom motionen. Fokus ligger på *hur* detta tar sig uttryck i den politiska debatten. På vilket sätt och hur olika hotbilder påverkar de åtgärder som förespråkas inom kriminalpolitiken är av intresse här. I motionerna förs resonemang och åtgärdsplaner fram där riksdagspolitiker

delger förslag på hur vissa företeelser, exempelvis vittnesbenägenheten bör åtgärdas eller behandlas i Sverige. Förslagen som påverkar både vittnen och den som står åtalad för brott gör frågan om rättssäkerhet synlig, eftersom det både inskränker vissa rättigheter samtidigt som det utökar statens befogenheter. Denna uppsats undersöker dels vilka hotbilder som lyfts fram och behandlas i riksdagens motioner mellan åren 2000–2019, dels vilka exceptionella fenomen som måste normaliseras med hjälp av eller på grund av dessa. Våra frågeställningar är:

- Hur lyfts olika hotbilder fram angående en vittnesreform i riksdagens motioner?
- Vilka normaliseringsprocesser aktiveras i dessa frågor?

2. Bakgrund

2.1 Anonyma vittnen

Anonyma vittnen innebär i korthet att ett vittne under rättsprocessen får vara anonym. Det finns olika sätt att hantera detta på, exempelvis genom att vittnet inte behöver presentera sitt vittnesmål i samma rum som den tilltalade, eller att endast åklagare, domare och försvarare vet identiteten på vittnet. I Sverige är det idag inte tillåtet med anonyma vittnen. I rättegångsbalkens 36 kapitel 10 § står det: "Innan vittnesmål avläggs, skall rätten höra vittnet om hans fullständiga namn och, om det behövs, ålder, yrke och hemvist" (1915:218). *Vitnesskydd* är den åtgärdsplan som finns i Sverige idag, ett program för den som anses vara utsatta eller i risk för utsatthet på grund av vittnesmål. Det är polisen som avgör behovet av vittnesskydd, inte personen själv eller domstol. Emellertid har åklagare i Sverige en skyldighet att lämna ut förundersökningen till en tilltalad i brottmål, vilken däri namn och andra uppgifter som adress till vittnen kan förekomma oavsett eventuellt vittnesskydd. Anonyma vittnen har bland annat utretts i två offentliga utredningar SOU 1998:40 och 2004:1 men avvisats, vilket beskrivs närmare nedan.

SOU 1998:40 *Brottsofferutredningen - Brottsoffer Vad har gjorts? Vad bör göras?*

Brottsofferutredningens enkätstudie 1998 bland myndigheter visade att omfattningen av hot och övergrepp möjligtvis har ökat på senare år, men att den inte ändrat karaktär och att "utvecklingen synes inte ha varit så dramatisk som det ibland hävdas i massmedia" (SOU 1998:40, 315). Därför antas att både målsägare och vittnen relativt sällan utsätts för hot och faktiska övergrepp även om det förekommer och är ett problem.

Frågan kring införandet av anonyma vittnen har aktualiserats flera gånger i Sverige men ej ansetts genomförbart "utan att komma i konflikt med de grundläggande principerna för ett rättssamhälle" (SOU 1998:40,310). Det hänvisas till att det inte kan gå längre än

författningsändringarna 1994 om begränsad möjlighet att enkelt få del av personuppgifter gällande vittnen och målsägare under rättsprocessen. Utredningen påpekade även svårigheten hos försvaret gällande utfrågning av vittnet samt undanhållande av information från sin klient. Det ansågs då som olämpligt att försätta advokater i en ohållbar situation i relation till sin klient. Även om det skulle vara praktiskt genomförbart är det tveksamt om det fullt ut går att ta till vara på klientens intressen i sådana fall. Anonyma vittnen ansågs inte förenliga med Europakonventionens bestämmelser eftersom det uppstår problem med att behålla en anonymitet för vittnet samtidigt som försvaret/åtalad ska få en rättvis rättegång (ibid, 320). Trots att det inte finns något uttryckligt förbud mot anonyma vittnen är europakonventionens direktiv inte glasklara som förhållningsregler.

SOU 2004:1 *Ett nationellt program om personsäkerhet*

Behovet av anonyma vittnen har i Norden diskuterats som en åtgärd mot organiserad och gängbrottslighet (SOU 2004:1,98). År 2004 pekades det på att frågor rörande vittnens utsatthet i samband med rättegång brukar svänga mot anonymisering. Det påpekas att frågan diskuterats från och till sedan 1990 men att det hitintills inte ansetts förenligt med grundläggande principer som exempelvis den om tilltalades fullständiga insyn i processen (ibid:203). En anklagad har dessutom minimirättigheter som bland annat garanterar förhör av vittnen som åberopas i domstol. Utredningen ställde sig kritisk till ett förändrat vittnessystem, men insåg också att rådande rättsordning innehöll tvetydigheter. En tilltalad ska *alltid* ha rätt till rättvis rättegång, och samma rättsordning säger att ett rättvist skydd för privat-och familjeliv hos målsägare och vittnen *skall* finnas.

Utredningen hänvisar till Europadomstolens princip om att all bevisning skall läggas fram i tilltalads närvaro samt möjlighet att ifrågasätta denna bevisning (SOU 2004:1). Europadomstolens ställer inte upp något förbud gällande anonyma vittnen men det ska tillåtas endast undantagsvis och vägas mot de svårigheter som drabbar försvaret. Slutsatsen tycks vara att rättigheter som offentlighet och insyn inte bör åsidosättas. Därför kan systemet inte ses som motiverat i personsäkerhetsutredningen (ibid:207).

2.2 *Kronvittnen*

Kronvittnen avser en gärningsperson som avslöjar andras brottslighet och därigenom får ett mildare straff eller påföljd alternativt slipper påföljd. Införandet av ett kronvittnessystem är också en fråga som blossat upp i Sverige genom åren. Gärningsmannen ska vara villig att berätta mer om andras brott vilket i längden ska leda till fler uppklarade brott. I Sverige finns en form

av straffreducering, så kallade billighetsskäl i 29 kap. 5 § brottsbalken (1962:700) om att den tilltalade frivilligt anmäler sig själv till polisen och att personen delar med sig av information om *sin* brottslighet som polisen ännu inte haft information om. Det brukar framhållas att kronvittnen potentiellt skulle kunna utvidgas till ett billighetsskäl som även avser vittnesmål om andras brottslighet. Införandet av kronvittnen behandlades bland annat i statens offentliga utredningar 1986:14 och 2005:117 som kortfattat beskrivs nedan.

SOU 1986:14 Påföljd för brott

Utredningen ansåg kronvitnesssystemet som bristfälligt, främst av tre skäl. Det första skälet var att det anses förespråka skvaller eftersom kronvittnen rapporterar om andras brottslighet. Vidare riskeras att personer högre upp i gängens hierarki dessutom skulle kunna ljuga om vittnesmål och lägga skulden på de lägre i hierarkin. Det tredje skälet var att polis och åklagare skulle kunna erbjuda större strafflindring än vad domstolen faktiskt skulle döma ut. Slutsatsen var därför att fördelarna inte kunde tänkas väga upp nackdelarna.

SOU 2005:117 Ett effektivare brottmålsförfarande - några ytterligare punkter

I den här utredningen valde regeringen återigen att kritisera förslaget om kronvittnen med motiveringen: "Det bör inte nu införas en särskild bestämmelse som innebär att den tilltalades medverkan vid utredningen av andras brott kan beaktas vid straffmätningen och påföljdsvalet" (SOU 2005:117, 75). Även här tas samma motargument upp som presenterades 1986 gällande skvaller, lögnery och risk att större fördelar utmålas för vittnet. Den fördel som lyfts är att kronvittnen skulle kunna underlätta polisens arbete, dock har ingen effektivitetsbedömning av ett nytt vittnessystem ännu gjorts vilket försvårar bedömning av fördelarna med kronvittnen.

3. Tidigare forskning

3.1 Hotbilder

I *Hotbilder och hjärnspöken - forskare om terrorism* utgiven av vetenskapliga rådet (2008) intervjuade journalisterna Thomas Heldmark och Annbritt Ryman experter och forskare om hotbilder. Det framgår i boken att hotbilder uppstår hos individen, men att de med tiden kan få eget liv när de sätter sig i huvudet på människor. När bilder konstrueras är det enklare och mer fördelaktigt att definiera dem som onda, eftersom det ger större handlingsfrihet i frågan. Oklart definierade begrepp och forskning kan trots det driva fram listor, kriterier, lagar och förslag (Ryman, 2008:19). Kärnan i hotbilden bygger ofta på ovetskapen om när eller var hotet kan slå till, vilket gör det svårt att skydda sig mot, dvs. att individen aldrig är säker eftersom det kan

vara vem eller vad som helst (Heldmark & Ryman, 2008:80). Dessa hotbilder väcker våra känslor snarare än vårt intellekt, vilket gör det svårt att tänka rationellt. Eftersom det inte helt går att skydda eller förebygga mot sådana hot, behövs ökat skydd överallt enligt beslutfattarna, vilket inskränker det öppna och fria samhället (ibid: 82).

I rapporten *Varifrån kommer hotet?* (2011) utgiven vid kriminologiska institutionen på Stockholms universitet skriver Nordén att en fullt objektiv säkerhet fri från hot inte går att uppnå eftersom framtidsprofetior är osäkra källor. Trots det finns en vilja att kontrollera hot, även då vi varken vet så mycket (något) om dem eller hur detta effektivt kan ske. Kända som okända risker ska elimineras och idag finns vetenskap om osäkerhet med framtidsprofetior gällande hotbilder. Trots det produceras hjärnspöken då hotbilder lyfts fram utan empiriskt stöd, ofta med hänvisning till att det snart kan vara försent vilket gör att känslor och fördomar frodas (Nordén, 2011:21). Dramatiska bilder ur verkligheten lyfts fram via media och det som finns lättillgängligt, som vi ”matas” med anses vanligt förekommande. Fenomen som anses extra onda som terror, organiserad brottslighet, mord osv. normaliseras på så sätt och skapar ett *vi och dem*. Det okända (dem) är skrämmande, och rädslan enar de som är rädda (vi). Ju mer vi-känslan stärks ju enklare det är att peka ut de andra (ibid:23). Ett hot behöver alltså inte finnas på riktigt, utan känslan av att något *skulle* kunna hända räcker som risk (ibid:24).

3.2 Anonyma vittnen - förespråkare och kritiker

Juristen Petter Svenssons (2019) artikel i Norstedts Juridik pekar på att det idag finns ett problem med att många inte vågar vittna, exempelvis brottslingar går fria och tilltron till rättssystemet sjunker. Detta påverkar inte bara anmälningsbenägenheten menar han, utan även tryggheten och rättssäkerheten för alla. Allt fler rättegångar ställs in (en jämförelse mellan 2017 och 2016) på grund av att vittnen inte infinner sig vid rättegång vilket årligen kostar staten miljonbelopp (ca 7,7 miljoner år 2017). Mycket av denna frånvaro av vittnen kan bero på hot och rädsla enligt Svensson (2019).

Sven-Erik Alhem tidigare överåklagare numera ordförande inom Brottsofferjouren lyfts fram i Svenssons artikeln som en av alla som svängt i frågan om anonyma vittnen. Det görs enligt honom inte tillräckligt för att skydda vittnen idag, varför anonymitet bör införas i särskilda undantagsfall. Alhem framhäver även sig själv som en som gått i bräsch, exempelvis gällande barnpornografibrott, buggning och kameraövervakning vilket inte särskilt många kritiserar idag då det går att se nyttan med det, som i domen gällande terrordådet på Drottninggatan 2017 (Svensson, 2019). Alhem menar att frågan möjligtvis inte är så kontroversiell som man kan tro,

med hänvisning till att övriga nordiska länder samt Nederländerna använder systemet vid noggrant reglerade undantagssituationer. Noggrannheten grundar sig exempelvis i att länderna kan överklaga anonymiteten, som endast får användas vid fara för liv, hälsa eller frihet och om det *inte* medför väsentliga olägenheter för försvaret. Systemet skulle i Sverige användas “med stor försiktighet i exceptionella undantagssituationer där bevisningen i övrigt är så fullgod som den kan bli” och dessutom kombineras med andra metoder säger Alhem (ibid).

Anne Ramberg, jurist och tidigare generalsekreterare för advokatsamfundet, menar dock i sin artikel *Anonyma vittnen ingen lösning* (2012) att anonyma vittnesmål inte står i proportion till de rättssäkerhetsförluster som skulle göras. Rättsordningen kräver att den så kallade *muntlighetsprincipen* och *omedelbarhetsprincipen*, skall gälla, dvs att vittnen lämnar sina uppgifter i domstolsförhandling för att utvärderas. Om vittnets identitet är okänd, fräntas tilltalad möjlighet att bemöta utsagorna. Vidare bortser det från att trovärdigheten och tillförlitlighet kan ifrågasättas och resulterar i att rättegången ej kan anses rättvis (Ramberg, 2012). Detta instämmer bland andra Dennis Martinsson, lektor i straffrätt och advokat Peter Hellman m.fl. om i artikeln *Enskildas rättssäkerhet är nu hotad* (2019). De menar att införandet av anonyma vittnen kommer att påverka den åtalades möjligheter att försvara sig och därför ses det som direkt rättsosäkert. Det skapar dessutom svårigheter för domstolen att bedöma vittnets trovärdighet när försvaret saknar möjlighet att ställa motfrågor till vittnet.

Andra nordiska länder

Danmark har infört ett system där det är möjligt att hemlighålla vittnens namn och adress för en tilltalad, men detta får endast ske med hänsyn till att ”vittnets säkerhet gör det påkallat” och då det är ”utan betydelse för försvaret” (BRÅ, 2019:10,173). I Norge används det vid allvarliga brott och om det finns fara för vittnen eller anhöriga. I likhet med Danmark så får det i Norge endast användas om det är nödvändigt och inte medför ”väsentliga olägenheter för försvaret” (ibid:173). Domare och försvaret ska dock upplysas om vittnets identitet i båda länderna, men kan i vissa fall undanhållas försvaret. Återigen stöter vi på spretiga och svårdefinierade ordalydelser. Systemet har alltså mött hård kritik genom åren, även utanför Sverige, dels för att systemet verkar vara rättsosäkert då en tilltalad inte får reda på var anklagelserna kommer ifrån och dels så försvårar det korsförhör samt hur bevisvärdet ska behandlas (ibid:174).

3.3 Kronvittnen - förespråkare och kritiker

Fördelarna med kronvittnen framhålls ofta vara att det underlättar och effektiviserar polisens arbete eftersom det skapar ett incitament att ange andras brott i utbyte mot något. Det ger

ovärderlig insyn och kunskaper gällande viss brottslighet. Fler personer högre upp i den kriminella hierarkin kommer på så sätt kunna lagföras samtidigt som det skapas ett störningsmoment i kriminella miljöer eftersom vem som helst kan komma att vittna mot dem (BRÅ 2019:10,176). Kriminologen Amir Rostami förespråkar införandet av kronvittnen i en intervju i Sveriges Radio. Han pekar på att det skulle kunna lösa fler grova brott inom organiserad och gängbrottslighet på sikt. Han påpekar dock att det finns risk för lögner och kostsamma vittnesskydd med införandet (Repitsch, 2019).

Kronvittnen brukar ofta förespråkas för bättre kännedom kring omständigheter gällande organiserad brottslighet och minskad arbetsbörda hos rättsväsendet. Advokaten Anne Ramberg menar dock att detta upprättar ett *angiverisystem* som bygger på förhandlingar vilket gör att staten avsäger sig ansvaret för brottsutredningarna. Risk är då att felaktiga angivelser och likhet inför lagen blir hotad, även brottsoffers rättigheter åsidosätts (Ramberg, 2012).

Universitetslektor i straffrätt Jack Ågren framhäver i sin artikel *Straffrabatt för kronvittnen som riskerar hot om allvarliga repressalier* att även om ett nytt system gällande kronvittnen skulle underlätta för brottsbekämpande myndigheter att avslöja och utreda brott, är nackdelarna med systemet större. Att uppmuntra negativa beteenden som att skvallra eller att dominera andra och på så sätt tillförskaffa sig fördelar gör att utsagor starkt kan ifrågasättas. Dessutom finns risk för att myndigheter utnyttjar förespeglningar om större fördelar gällande strafflindring än vad som kan komma att bli fallet i domstol (Ågren, 2010:698). I artikeln *Enskildas rättssäkerhet är nu hotad* instämmer ett flertal advokater och lektorer vid Stockholms universitet om att kronvittnen får en förmån från staten som kan öka risken för att felaktig information presenteras i svenska rättegångar (Hellman & Martinsson m.fl, 2019).

Andra nordiska länder

Danmark har infört ett kronvittnessystem och betraktar angiveriet som en förmildrande omständighet, likaså Norge där straffnedskärpning förekommer (BRÅ 2019:10,175). Kronvittnessystemen har fått kritik genom åren, dels för att kriminella inte borde få fördelar i utbyte mot information om andras brottsliga verksamhet och dels för svårigheter med bedömning av bevisvärdet. Det är dessutom oklart hur systemet ska förhålla sig till övriga åtalades rätt till en rättvis rättegång och vilka effektivitetsvinster som kommer utav det. Falsa eller överdrivna vittnesmål är en risk, likaså uppmuntrandet av att skvallra på andra och polisens förespeglning om strafflindring, vilka det till syvende och sist är domstolen som avgör. Utöver det finns stora risker för kronvittnet som kan bli föremål för attentat eller hämndförsök och

därför bli aktuell i resurskrävande vittnesskydd eller andra program för att upprätthålla säkerheten kring dem eller närstående (ibid:175).

4. Teoretiskt ramverk

4.1 Hotbildskonstruktioner

I forskningsprojektet *Hotbilds-entreprenörens verktygslåda* studeras hur inflytelserika aktörer, kallade hotbilds-entreprenörer, agerar då hotbildernas dagordning formuleras och förändras. Det finns inget naturligt sambandsmönster mellan verkliga hot och de hot som uppmärksammas enligt författarna. Hotbilderna filtreras genom politik, media osv. vilka frammanar olika strategier och åtgärder (Eriksson & Noreen, 2006:6). I *Hotbildernas politik* (2001) beskriver Eriksson m.fl. också varför och hur vissa hotbilder uppstår och sprider sig i samhället. Vissa hotbilder blir institutionaliserade och allmänt vedertagna i samhället, vilket gör dessa normativa och knappt ifrågasatta. Vidare förklarar Eriksson i *Kampen om hotbilden* att fenomen och bilden av ett fenomen är vitt skilda saker eftersom hotbilden beror på och av vad som stoppas i begreppet (Eriksson, 2004:18). Tolkningar och värderingar av den yttre verkligheten, exempelvis hur man för tillfället ser på organiserad brottslighet, styr på så sätt individens handlingar (ibid:19). Hotbilder är resultat av psykologiska, politiska, byråkratiska och mediala processer där olika tolkningar, intressen och idéer sammanförs. Denna process kallar författarna för *Hotbildernas politik* (Eriksson & Noreen, 2006:10). Teoretiska begrepp som lyfts fram och som vi använder är säkerhetisering, dagordningsteori och problemgestaltning (inramning) vilka i mångt och mycket överlappar varandra, men för tydlighets skull har de delats upp i presentationen.

Säkerhetisering är ett begrepp lånat från Ole Wæver och Barry Buzan vid Köpenhamnskolan som innebär att ett hot uppmärksammas och pekas ut, vilket i sin tur legitimerar extraordinära åtgärder (Eriksson, 2004:20), exempelvis organiserad brottslighet som legitimerar behovet anonyma vittnen. Problem gällande säkerhet (re)produceras genom att framställa vissa fenomen som hot mot någonting. Språket är en aktiv handling som får en säkerhetisering till stånd då den väl politiserats, dvs då en hotbild spridit sig genom samhället och plockats upp på den politiska dagordningen (Eriksson, 2001:2). Därför ser vi motionerna gällande just dessa frågor som ovärderliga eftersom det går att tolka hur bilder förmedlas snarare än hur ”den verkliga bilden” ser ut vilket speglar hotbilds-entreprenörens (politikerns) intressen och uppfattningar. Den politiska utformningen är dock inte statisk utan snarare en samhällelig process där kollektiva rädsla och tidigare åtgärder legitimerar beslutsfattarnas användande av exceptionella

medel och resurser för att bekämpa hotet (Bynander, 2001:48). Saknas exempelvis ett referensobjekt för hotet, kan det aldrig komma en säkerhetsisering till stånd, varför hotbilden blir viktig för att driva igenom politiska beslut. Kunskapsmonopol och politisk legitimitet har stor betydelse för vilka hotbilder som lyfts fram. Auktoriteter vinner tilltro för en upplyft hotbild, något som ofta leder till att ifrågasättaren har bevisbörda (Eriksson, 2001:102). Ingen hotbild är alltså självskriven, dvs har inte uppstått i ett vakuum utan är en social konstruktion som bygger på uppfattningar om något.

Dagordningsteori handlar om att sätta agendan, och för den politiska dagordningen handlar det om vilka frågor som beslutsfattare för tillfället lyfter till diskussion (Eriksson, 2004:21). Utöver själva vittnessystemet i sig kan det utläsas vilka frågor, åtgärder och hot som blir aktuella samtidigt. Även folkopinion och media har en dagordning, vilken i hög grad påverkar den politiska. Dagordningar är också konstruktioner med flytande gränser vilket innebär att det skiftar vad som för tillfället finns på den. Språket är en tydlig vägvisare för vad som är viktigt för tillfället (ord, upprepningar osv.) och beslutens eller förslagens kvantitet avslöjar dagordningens aktualitet och viktighet (ibid:29). Skrämmande bilder får exempelvis politiskt genomslag och hot baseras ofta på tidigare erfarenheter samt dramatiska händelser. Uppmärksamheten gör hoten accepterade och institutionaliserade i samhället eftersom de upplevs vara generella (Eriksson, 2001:7). Fenomen som står utanför den enskildes kontroll blir/måste bli en samhällsfråga, och lyfts därför upp på politikernas dagordning (ibid:8). Många exceptionella händelser fångar uppmärksamhet, men därefter krävs också aktörer som driver hotbilden framåt för dess fortlevnad, vilket ofta sker i och genom politiska processer (ibid: 9).

Problemgestaltning handlar om att skapa syndabockar för problem vilket i sin tur institutionaliserar gestaltningen av problemet (Eriksson, 2004:21). Inramningen av en hotbild bygger på en subjektiv tolkning och handlar därför om *hur* något framställs (ibid:66). Huruvida det råder konsensus eller konflikt angående en hotbild spelar därför roll för dess genomslag på den politiska dagordningen. Det är enklare att driva förslag om det råder konsensus, i annat fall behövs kunskap och expertis utifrån vilket ofta försvårar åtgärder (ibid:64). Det uppstår en politisk kamp om hotbilder och hur något ska förstås i förhållande till det. Därför är den begreppsliga inramningen som görs av fenomenet av vikt. En viss inramning ger viss förståelse som bestämmer om fenomenet är/kan anses som hot eller inte (Bjereld, 2001:19). Noreen ställer upp en idealtyp för hur en hotbild uppstår. Först konstrueras hot i vårt medvetande (individen) som sedan talas ut och blir *socialt* vedertaget. Då uppnås en samhällelig betydelse och spridning

som gör att det därefter kan lyftas upp på den *politiska dagordningen* och strategier mot hotet kan skapas och något säkerhetiseras (Noreen, 2001:94).

4.2 Normalisering av det exceptionella

Flyghed (2007) visar med sin forskning att utredningar och utvärderingar i många fall är bristfälliga såväl innan som efter nya brottsbekämpande eller kriminalpolitiska åtgärder införs. Utvärderingar saknas som skulle kunna visa på var brottsbekämpande myndigheter bör eller inte bör investera mer resurser. Han studerar hotbilder och med vilka belägg det hävdas eller vidhålls en viss hotbild, eftersom dåliga eller avsaknaden av utvärderingar kan leda till missriktade åtgärder. Risker är att fel åtgärder och hotbilder får stort fokus, och att brottsoffren då istället ökar och integriteten successivt minskar (Flyghed, 2007:60). Flyghed listar fyra kriterier för införande av nya metoder:

1. Hotrekvisitet	Finns det några uppgifter om att nya eller gamla hot fått ökad aktualitet? Existerar det tillförlitliga och kontrollerbara belägg?
2. Skaderekvisitet	Hur stor blir skadan om hotet realiserar?
3. Effektivitetsrekvisitet	Finns det belägg för att motmedlet är effektivt mot det aktuella hotet? Och står i så fall effektiviteten i proportion till kostnaden?
4. Proportionalitetsrekvisitet	Är det med avseende på hot och skada en proportionerlig integritetskränkning?

Punkt två, *skaderekvisitet* är det som vid införandet av nya metoder är enklast att förklara då eller om hot realiserar ofta omfattar stor skada. Resterande kriterierna är dock svårare att påvisa. Det är heller inte säkert att metoder skall införas enbart då de visar sig effektiva, eftersom de kan strida mot grundläggande rättsprinciper varför det bör beaktas om det är en rimlig kränkning av den personliga integriteten eller andra rättigheter (Flyghed, 2007:60).

Hotbilderna har en avgörande betydelse för legitimering av integritetskränkande och icke rättssäkra åtgärder. Framtidsprofetior ger legitimitet åt vidgade *kontrollåtgärder*. Hoten, vilka ofta handlar om abstrakta begrepp, visar dessutom ofta på dess farlighet. Hotbilder kan dessutom ha underliggande syften, som att rättfärdiga eller expandera organisationer. Dessa kan också avleda uppmärksamhet från andra problem och verka för att ena befolkningen genom skapandet av identitet, solidaritet och sammanhållning. Förenklade abstrakta bilder har ofta en vidare effekt än mer explicita bilder och leder ofta till att hotet och riskerna förstoras upp. Detta leder till, eller används för en *normalisering av det exceptionella*. Hotbilderna legitimerar vissa motmedel, vilka sällan utvärderas efter sitt införande (Flyghed, 2000:61). Exceptionella bilder

som normaliseras blir ofta upprepade och till ”sanning” trots avsaknad av bevis. Det skapas ett permanent krisläge vilket föranleder nya metoder och grövre hotbilder i en spiralliknande framfart (Flyghed, 2007:63). Detta föranleder också att metoderna tenderar att utvidgas efter sitt införande. Vid själva inrättningen förespråkas och förmedlas att metoderna endast ska användas i vissa extrema fall eller under viss tid men tenderar dels att bli kvar och dels att sprida sig till andra domäner än vad som argumenteras för. Sällan tas något ur bruk även om det potentiella hotet svalnat eller försvunnit.

Normaliseringen delar Flyghed in i två huvudkategorier, *hotbildsnormalisering* och *medelnormalisering*. Den första handlar om att exceptionella och stora händelser blåses upp, ofta via medias rapportering. Grov och våldsam brottslighet hamnar i fokus, skapar en dramatik och sprider sig genom samhället och blir vedertaget. Medelnormalisering handlar främst om hur aktörer säljer in eller sprider hotbilder till andra områden än vad som först var tänkt för att legitimera vissa metoder (Flyghed, 2007:64). Media skapar och bygger ofta upp hotbilder genom att förmedla extrema varianter. Eftersom media är en stor aktör som når många skapar exceptionella händelser ofta det som Cohen och Young (1973:343) kallar *moralpanik* hos befolkningen. Om utredningar och utvärderingar uteblir angående hotbilderna, ges den exekutiva makten (polis och regering) rätten att definiera *hur* dessa ser ut och *vad* som bör göras (Flyghed, 2000:47). På så sätt aktualiseras hotbildsnormaliseringen då ovanliga extrema bilder lyfts fram och framställs som hot mot säkerheten. Ett förmodat skyddsunderskott kräver politiska åtgärder vilket är tecken på att något görs i frågan, men något som ger en missvisande och grovt förenklad bild av problemet (ibid:49).

Medelnormalisering är åtgärder eller metoder vars gräns politiker flyttar fram för att göra något åt det problemet (Flyghed, 2000:52). Vid sådana tillfällen bör det framgå av hotens karaktär, allvar, omedelbarhet och konsekvenser att vissa metoder verkligen är motiverade, även om det inte alltid förekommer (ibid:58). Vid inrättande av nya medel används ofta abstrakta och svårdefinierade begrepp som exempelvis hotet från den organiserade brottsligheten vilket gör det svårtolkat och svårt att argumentera mot på grund av dess vedertagenhet (ibid:221). Luddiga gränser för vad som är tillåtet leder till risk för fri tolkning. Oklarheten underlättar normaliseringsprocessen av exceptionella åtgärder och utsätter medborgarna för en högre kontroll (ibid:223). En övertro på medel och metoder åsidosätter parametrar som är viktiga i ett demokratiskt samhälle eftersom det med lätthet går att argumentera för dess effektivitet (ibid:227). Expansionen av kontrollen kommer sedermera att omfatta alla medborgare eftersom hot och medel normaliseras samt åsidosätter rättigheter (ibid:231).

5. Metodbeskrivning

5.1 Material och avgränsningar

Uppsatsen behandlar hur hotbilder och exceptionella åtgärder i förhållande till kronvittnen och anonyma vittnen skapas och förmedlas av politiker. Vårt empiriska underlag grundar sig i den data vi samlat in bestående av politiska motioner tillgängliga i riksdagens arkiv (riksdagen.se). Urvalet av motioner baserades på dess innehåll av begreppen "kronvittnen" (samma utfall vid "kronvittne") och "anonyma vittnen" som sökord. Sökningen i riksdagens arkiv gav 36 respektive 38 antal utfall. Vi valde att läsa samtliga 74 motioner för att samla in så bred datamängd som möjligt och eftersom utbudet är så pass begränsat att detta var görbart. Många av motionerna var återkommande från tidigare år och valdes därför bort, dock endast då de var identiska med tidigare år. Vi ställde kravet att motionerna skulle behandla brottmål, varför till exempel bolagsbestämmelser angående kronvittnen valdes bort. Det medförde att vi rörde oss över tid mellan åren 2000–2019 och slutligen resulterade i 18 respektive 14 motioner som empiriskt underlag.

De svårigheter som uppstod under studien var främst att finna tidigare forskning gällande anonyma vittnen och kronvittnen. Det gjorde att vi valde att söka tidigare forskning bland kritiker, förespråkare, tidigare uppsatser och teoriers referenser eller uttalanden som gjorts medialt. Vi kom därför också att maila (se bilaga 1) ett flertal av dessa personer som uttalat eller skrivit kring ämnena i media eller vetenskapliga artiklar, något som tyvärr inte gav någon vidare information än hänvisningar till de texter som vars anledning till att vi kontaktade personerna i fråga.

5.2 Teoretisk utgångspunkt

Inom forskning är det av vikt att välja ett korrekt material efter forskningsfrågan eftersom det stärker studiens validitet vilket avgör hur väl studien mäter det den utger sig för att mäta (Thuren, 2007:26). Det är också viktigt att besitta eller skapa förståelse för materialet genom att läsa in sig på området. Vi valde därför att granska våra motioner upprepade gånger noggrant för att kunna nå en djupare förståelse för budskap och processer som finns i texten (Rennstam & Wästerfors, 2015:75). Närläsning av motionerna varvades med tidigare forskning där vi inledningsvis försökte hålla en öppen induktiv syn, för att granska materialet så fritt från föreställningar och förväntningar som möjligt. När vi därefter såg på det med våra "glasögon" gav det både analyserbara perspektiv och mönster. Inom forskning är det ofrånkomligt att ställa sig helt objektiv till sitt material då vi som forskare är eller blir en del

av materialet tillika instrument för dess process (Ahrne & Svensson, 2015:24). Därav är generaliserbarhet inte lika viktigt inom kvalitativa studier som kvantitativa men är också en styrka som riktar in sig mer på djupgående fenomen än generella (ibid:26).

Textanalys är konstruktivistisk eftersom språk och andra sociala praktiker (ex: regler, åtgärder, normer) är *handlingar* genom vilka det skapas *mening* (Boréus, 2015:164). Det handlar alltså inte om hur det talas om exempelvis vittnen eller om hotbilderna är äkta utan hur de praktiker som utvecklas påverkar våra föreställningar om vissa fenomen (ibid:177). Uppsatsen handlar om hur aktörer (politiker) konstruerar bilder och därmed tillskriver en betydelse till fenomen som exempelvis organiserad brottslighet eller vittnessystem. I texterna kan vi lokalisera vad som tas för givet i vissa sammanhang och vilka kategoriseringar som görs utifrån det. Det rör sig alltså om *hur-och-varför-problem* i frågan om hotbilder och normaliseringsprocesser samt hur det påverkar människor mer än vad det är för något. Hotbilder och åtgärder anses här ha en socialkonstruktivistisk utgångspunkt eftersom individens tolkningar av verkligheten antas inverka på konstruktion (ibid:180) av dessa bilder och åtgärder. Det betyder att vi inte tar någon ställning i huruvida brottslighet eller annat utgör hot på riktigt eller allvarlighetsgraden av det, utan vilka uppfattningar kring åtgärder gällande vittnen i riksdagens motioner som blir synliga. Socialkonstruktivism innebär att människor skapar förståelse och kunskap i interaktionen med sin omgivning (Dahlin- Ivanoff, 2015:82). Kunskapen utvecklas och förändras med upplevelser, då allt runt omkring sker i en så kallad *lärandeprocess*. Här utgår vi från att hotbilder konstrueras och reproduceras av politiker genom riksdagsmotioner. Vi vill visa hur vissa händelser eller fenomen kan användas till att föreslå utredningar eller omfattande reformer och insatser. Eftersom politiker förespråkar vissa åtgärder för ett givet fenomen, är det av intresse att studera både hotbilden och åtgärden.

5.3 Forskarroll

Specifikt för kvalitativa studier är att forskaren är en del av instrumenten som används genom hela forskningen och analysen av materialet (Ahrne & Svensson, 2015:24). Detta skapar en nära relation och aktiv roll mellan materialet och forskaren vilket även möjliggör flexibilitet (ibid:15). I en kvalitativ studie återges endast en del av allt material som är insamlat. Detta blir relevant i denna studie då vi gör en tematisk analys på 32 motioner. Det är därför viktigt att plocka ut de mest relevanta, representativa och kontrasterande delarna i materialet (Rennstam & Wästerfors, 2015:228).

Förförståelse är kunskap vi besitter och som vi använder för att tolka världen (Thuren, 2007:60). För att kunna göra en så objektiv studie som möjligt är det därför av vikt att vi är medvetna om vår förförståelse. Den hjälper oss resonera och tolka inte bara materialet utan även egna förutfattade meningar. En tanke vi bar med oss var att vi är kriminologistudenter och naturligtvis påverkade av våra studieår med forskning, litteratur och kursernas utformning. Närläsning av texter och rapporter som speglar och belyser en viss del av samhället med vissa antaganden, kommer och har redan påverkat oss. Reflektion kring åsikter och sätt att se på texternas innehåll är därför en faktor som formar vår forskning. En annan inverkan på vår förförståelse är medias retorik gällande exempelvis brottsligheten i Sverige. Media har externa mål som beskrivs vara att förmedla information men även interna mål gällande lösnummerförsäljning och maximerad vinst, något som påvisar källkritikens betydelse (Flyghed, 2007:65). Därav kan media förmedla och konstruera en förvrängd bild av exempelvis brottsligheten och världen idag och denna typ av förkunskap som snarare baseras på fördomar är därför något vi noga strävar för att undvika, men inte helt kan undkomma (Thuren, 2007:61). Sammantaget gör dessa faktorer tillsammans med teorin att vi även har ett deduktivt förhållningssätt genom studien.

Trovärdighet i en uppsats är beroende av transparensen som visar och vägleder precis hur studien gått till väga, för att på ett öppet sätt kunna kontrollera eller replikera undersökningen (Ahrne & Svensson, 2015:25). Den visas genom att på ett noggrant sätt redovisa antaganden, teorier och metoder. Triangulering innebär att fler teorier, data, metoder osv. har fått arbeta med materialet, som exempelvis att vi använder ett bredare teoretiskt ramverk och inte en fastslagen teori (ibid: 25). Detta har övervägts och presenterats i flera steg gällande hur och var vi läst, kodat, bifogat, analyserat och hur vi tänkt i vårt material för att det ska kunna gå att följa våra resonemang. Överförbarheten till andra eller liknande fält är ytterligare en faktor som ökar då vi exempelvis använder fler teorier än en och det är något som påverkas av transparensen. Generaliserbarhet är dock svårt inom kvalitativa studier i och med den specifika och komplexa inramning som studien rör sig inom (ibid:25).

5.4 Operationalisering

För att förstå texten och kritiskt kunna analysera den med hjälp av både frågeställning och teori som vägledare studerar vi vad som sägs, hur det sägs och vem det är som säger det. Därför görs en kontextualisering, det vill säga en analys av texten i sitt sammanhang (Boreus, 2015:175). Med vår metod söker vi dels i texten efter återkommande teman för att kunna tolka vårt empiriska material och dels med vägledning av både teori och frågeställning (ibid:175). Här

fördes initialt öppna resonemang som övergick i en selektiv och fokuserad kodning för enklare organisering och överblick (Rennstam & Wästerfors, 2015:224).

Textanalys är en viktig faktor i samhället och inom forskning eftersom text påverkar på så sätt att det bidrar till att forma föreställningar om hur samhället är och borde vara beskaffat hos medborgarna. Det påverkar inte bara föreställningar och värderingar, utan även relationer *mellan* individer och grupper (Boréus, 2015:157). Det sätter upp gränser för vad eller vem som tillhör respektive *inte* tillhör gruppen, kategorisering av vi och dem både upprätthåller och skapar identiteter (ibid:158). Motioner är texter som ger uttryck för vissa rådande föreställningar och relationer i samhället vid en viss tidpunkt, vilket gör dem intressanta då vi vill studera rådande föreställningar som synliggörs i politikernas argument samt hur denna process ser ut. Motioner är formella och argumenterande men koheranta och kommunikativa (ibid:159), de har alltså oftast en röd tråd och försöker frambringa ett budskap.

5.5 Tematisk analys

Tematisk analys innebär att vi plockar ut textstycken ur motionerna med hjälp av kodning. Fokus är alltså textens innehåll, vad som sägs och vad som beskrivs, dvs vad och hur något förmedlas i motionerna, *vem* som förmedlar något är i sig är mindre viktigt (Rennstam & Wästerfors, 2015:59). Eftersom styckena plockas ur sitt sammanhang finns risk att texten blir stötig, fragmenterad och tappar den sociala situationen vi vill komma åt (Bryman, 2011:526). Därför är det också viktigt att söka teman i en vidare bemärkelse, inte bara manifest innehåll i texten, utan även underliggande, förgivettagna sådana (ibid:290).

Våra teman härstammar från mönster i vårt empiriska material vilka identifierades genom återkommande motiv i texterna som vi kunde finna genom noggrann och repeterad läsning. Till en början fann och konstruerade vi fjorton teman (se bilaga 2). Dessa teman benämndes *rättssäkerhet, organiserad brottslighet, gängskjutningar, effektiva verktyg, övergrepp i rättssak, floskler & analogier, imitation & kopiering, hänvisningar till expertis, vittnesskydd, vittnets upprättelse, media, ekonomiska intressen, särskilt utsatta områden* och avslutningsvis *vapen/narkotika*. Många teman överlappar varandra och där innehållet i koderna inte kunde skiljas åt valde vi därför att slå ihop dessa. Kriteriet för att klassas som ett tema var att det behövde förekomma minst åtta gånger genom samtliga motioner. Kravet användes för att utskilja ett mönster som förekom vid fler än enstaka tillfällen, och tillräckligt många gånger för att utskilja ett återkommande motiv. Det fanns ett tema som förekom så pass sällan att vi beslutade oss för att exkludera det. Temat som exkluderades var *vittnets upprättelse* och

förekom tre gånger vilket är intressant i sig eftersom det visar på politikernas fokus. Teman vi valde att slå ihop var *gängskjutningar* med *vapen/narkotika*, *effektiva verktyg* med *ekonomiska intressen*, *övergrepp i rättssak* med *vitnesskydd* och temat *hänvisning till expertis* slogs ihop med *media*. När detta var gjort så sammanställdes totalt följande åtta teman med innehåll:

Tabell 1: Teman och dess innehåll

Tema	Innehåller
Rättssäkerhet	Rättssäkerhet, rättstrygghet, rättssamhälle, hotad demokrati.
Organiserad brottslighet	Organiserad brottslighet, gängkriminalitet, kriminella nätverk, organiserad kriminalitet.
Effektiva verktyg och ekonomiska resurs	Utökade verktyg och ekonomiska medel för myndigheter gällande brottsbekämpning
Övergrepp i rättssak	Övergrepp i rättssak och vittnesskydd
Gängskjutningar m.m	Gängkriminalitet, narkotika, vapen, skjutningar
Imitation och kopiering	Hänvisning till andra lagar som källa eller förebild (i Sverige, Norden & EU)
Expert-mediareferenser	Rapporter, forskning, yrkespersoner eller media
Floskler och analogier	Liknelser, metaforer, hypotetiska scenarion, historier

I vårt fall har teman också varit kodning och tvärtom. Dessa koder (teman) får sin betydelse först när de kopplas till teorin om hotbilder och hur exceptionella fenomen normaliseras. Först då kan vi som forskare och läsare reflektera, tolka och relatera dessa teman till någonting (Bryman, 2011:528). Vi skapade ett index av våra teman som ställdes upp i en frekvenstabell (nedan) med olika fall och variabler. Detta för att sortera och ordna materialet samt kunna överskåda omfattningen av vissa teman (ibid:529). Denna matris utgör ett ramverk för den tematiska analys vi gör med materialet. Den hjälper till att hantera och vägleda hur vi ska tänka gällande materialet. I motionerna söktes repetitioner, metaforer, övergångar, liknelser, skillnader, kausala antaganden, saknade data och teorirelaterade begrepp. Ett kriterium vi utgick från var hur ofta händelser, ord, begrepp eller fraser som faller inom ett tema förekom. Ju oftare, desto större sannolikhet var det att ett tema identifierats. Det förklarar också varför vissa teman får mer utrymme och företräde framför andra teman, både i analysen och resultatdelen (ibid:551).

6. Resultat & analys

6.1 Resultat & analys

I resultatet presenterar vi våra teman var för sig samt en överblick för hur pass förekommande temat är. De är i vissa fall svåra att separera och överlappar ofta varandra, men för en bättre överskådlighet presenteras de ändå var för sig. Först presenteras en kvantitativ tabell för att ge en fingervisning om frekvens för att därefter presentera temats innehåll. I analysen är citat uttagna för varje tema och kopplade till det teoretiska ramverket. Detta för att tydligt visa på *hur* temana presenteras i motionerna och hur vi tolkar dem. Citaten härstammar från motioner om både kronvittnen och anonyma vittnen vilket ofta framgår av sammanhanget, i annat fall har det precisats. **Frekvenstabell över teman i motionerna**

Tabell 2: Teman i motionerna uppdelat i: anonyma vittnen och kronvittnen. Antal motioner och anta unika gånger i motionerna inom parentes. n=32

Teman	Anonyma vittnen	Kronvittnen
Rättssäkerhet	13 (44)	10 (22)
Organiserad brottslighet	9 (20)	10 (80)
Effektiva verktyg och resurser	5 (11)	8 (32)
Övergrepp i rättsak	14 (29)	7 (17)
Gängskjutningar mm.	7 (49)	6 (52)
Imitation och kopiering	13 (22)	7 (16)
Expert-mediareferenser	11 (30)	10 (19)
Floskler och analogier	9 (10)	5 (11)

Rättssäkerhet

Rättssäkerheten används som argument både för att lyfta säkerhetsrisken gällande rättsstaten och för att skyldiga ska dömas. Den ställer i motionerna både krav på *hur* rättssystemet ska fungera och pekar samtidigt på *vad* som är hotat. I detta tema hänvisas det oftast till att tilltron för systemet är skadat och att den organiserade brottslighetens makt och parallellsamhälle stärks och sprider sig till allmänheten. Här framhålls just vittnen som den avgörande pusselbiten för att brott ska kunna uppkläras. Rättssäkerheten måste tryggas för att det ska upplevas värt att vittna eftersom individen kan tvingas ta farväl av sitt tidigare liv. Intressant är att politiker använder samma retorik som kritikerna till ett nytt system, "rättssäkerheten", men att det nu gäller att stärka den med vittnet på dagordningen (Eriksson, 2004), inte den som står åtalad/anklagad för brott:

Möjligheten till anonyma vittnen har avvisats i Sverige, med motiveringen att det är ett hot mot rättssäkerheten. Men med den alarmerande utveckling vi ser, där maffian terroriserar allt fler vittnen och brottsoffer till tystnad, är det frågan om inte detta är ett ännu större hot mot rättssäkerheten. (Motion 2012/13:Ju294).

Argumentet för anonyma vittnen har alltså avvisats tidigare, men frågan tycks nu gälla om avsaknaden kanske är ett större hot mot rättssäkerheten. Här lyfts rättssäkerheten fram som *skadad* och *hotad*, främst på grund av vittnessituationen, varför åtgärder behövs för att den ska säkerhetsas (Eriksson, 2004). Hotbilden tycks vara maffian som terroriserar allt fler vittnen, något som i sin tur används så som Flyghed (2007) påvisar, för att normalisera anonymiteten som åtgärd. Dagordningen måste behandla eller ta itu med problem som rör hela samhället och demokratin (Eriksson, 2001), vilket blir tydligt med nästa citat som presenteras innan förslag om kronvittnen:

En utveckling av det här slaget [hot] är förödande för hela samhället eftersom själva fundamentet i rättsstaten eroderar. Det minskar medborgarnas tilltro till polis och rättsväsende och skapar en rädsla och otrygghet som på sikt urholkar demokratin. (Motion 2007/08:Ju412).

Organiserad brottslighet

Bakomliggande hot för vittnen och rättsstaten handlar i mångt och mycket om den organiserade brottsligheten, dess utbredning och fara eftersom den växer och sprider sig. Vittnens rädsla beror i betydande del på att den allt grövre organiserade brottsligheten växt sig stark. Den för dessutom med sig en tystnadskultur via normer och rädsla samt tycks ha upprättat tydliga strukturer vid sidan om samhället, där egna regler och lagar råder. Ofta anses hoten vara underförstådda och outtalade. Vid denna typ av brottslighet framställs ett nytt vittnessystem som lösning, ”Vår utgångspunkt är att det [anonyma vittnen] bara ska få användas i fall där grov organiserad brottslighet är inblandad och vittnet har goda skäl att frukta för sin egen eller sina närståendes säkerhet” (Motion 2017/18:3576). Det största hotet pekas i motionerna ut som den organiserade brottsligheten som med fördel behöver säkerhetsas för legitimering av åtgärder (Bynander, 2001) både mot dess omfattning och mystik. På så sätt blir organiserad brottslighet den stora syndabocken, ansvarig för rådande kaos men samtidigt användbar då nya exceptionella åtgärder (Flyghed, 2000) förespråkas just tack vare den.

Rättsväsendet står inför mycket stora utmaningar när det gäller att utreda och lagföra den grova brottsligheten, särskilt inom organiserad brottslighet. Om kronvittnen kan ge information som blir avgörande för att klara upp ett grovt brott – till exempel avslöja platsen där ett mordvapen har dumpats – skulle det kunna göra att fler grovt kriminella kan dömas. (Motion 2018/19:2596)

Införandet av anonyma vittnen och kronvittnen kan enligt motionerna få fler att vittna och fler kriminella dömda. Rättsväsendet tycks stå inför stora utmaningar och här används mord som exempel på brott som kan klaras upp med vittnen. På så sätt blir hotbilden något politikerna både är med och skapar samt bygger sina åtgärdsplaner kring. Säkerhetiseringen (Eriksson 2004) blir tydlig genom den normalisering som görs av både fenomenet *organiserad brottslighet* och ouppklarade mord, vilket är slagkraftigt då det skapar och lyfter fram extrema åtgärder som anonyma vittnen och kronvittnen. På dagordningen (Eriksson 2004) syns ett behov om att lagföra och döma fler med hjälp av den organiserade brottsligheten. Bjerelds (2001) poäng om att något kan gestaltas för att passa som problem åt den lösning som förespråkas blir här även synlig. Kronvittnen och anonyma vittnen kan då framföras som åtgärder gällande problemet. Det är vanligt att åtgärden som målas upp endast ska användas i *särskilda fall* och hotbilder som organiserad brottslighet normaliserar användandet av exceptionella annars ej godtagbara åtgärder (Flyghed 2007). Det förespråkas mer bevisning i brottmål, därför normaliseras först hotet (den organiserade brottsligheten) för att sedan normalisera medlet: ett nytt system för vittnen.

Ofta föreligger det betydande bevisproblem i brottmål med kopplingar till organiserad brottslighet. Det medför att allvarlig brottslighet oftast är svår att utreda eftersom de som kommit i kontakt med den varken vågar eller vill berätta. Ett sätt att få fram mer bevisning är att införa ett system med s.k. kronvittnen [...] Det skulle bland annat kunna skapa incitament för personer som ingår i kriminella gäng och nätverk att vittna mot de kriminella ledargestalterna. (Motion 2018/19:2871).

Effektiva verktyg och resurser

Bristande resurser och verktyg anses som bidragande faktor till hotbildernas existens och att läget ser ut som det gör. Ett effektivt verktyg under rättsprocessen för brottsutredande myndigheter anses vara anonyma vittnen och kronvittnen eftersom allmänheten säkerhetiseras (Eriksson, 2001) och driver brottsutredande arbete framåt. Ett nytt system framhålls ge rimliga förutsättningar att sköta ett sådant arbete. Det frigörs resurser som kan läggas på viktigare brottsbekämpning och på skola, socialtjänst och integrationspolitik. Åklagarväsendet, kriminalvården, tull, domstolar och anstalter kan också byggas ut. Denna antydning om politiskt nollsummespel säger att fler kan straffas och dessutom hårdare. I nedanstående citat används det för att legitimera slutsatsen att anonyma vittnen bör utredas som resurs/verktyg: "Detta [gängkriminalitet] kräver betydande resurstillskott till Polismyndigheten, skarpare lagstiftning och bättre verktyg för de brottsbekämpande myndigheterna" (Motion 2018/19:2871).

Enligt motionärerna kan myndigheter inte utföra sitt arbete. Om exempelvis polis och åklagare inte har möjlighet att bedriva en effektiv brottsbekämpning är motsatsen då att vi går mot laglöst land. På dagordningen (Eriksson 2004) lyfts både ekonomiska resurser, åtgärder och medel för att kunna bedriva ett mer effektivt arbete: "Sverige ligger idag långt efter många länder när det gäller vässade verktyg i brottsbekämpningen" (Motion 2005/06:fp021). Det görs alltså för lite och det görs för sent. Utan ökade resurser och verktyg speglas ett samhälle där myndigheter står handfallna och brottsligheten får härja fritt.

Att polisen och andra brottsbekämpande myndigheter inte kan utföra sina arbeten utan kräver olika verktyg normaliserar åtgärdsplanerna (Flyghed 2000). Allvaret och auktoriteten gör att förslag gällande problemlösning rör sig från det exceptionella till det mer normala, ofta eftersom det framhålls som att det inte finns något annat val. Resursbristen med behovet av vittnen som verktyg och skarpare lagstiftning för att kunna få bukt på brottsligheten normaliserar i sin tur också hotbilden (Flyghed 2000) av det laglösa landet. Om polisen och brottsbekämpande myndigheter inte får dessa verktyg tycks brottsligheten ta över.

Det handlar om att polisen ska kunna infiltrera kriminella organisationer, få provocera fram bevis, använda sig av kameraövervakning och hemlig rumsavlyssning (s.k. buggning). Det handlar också om att rättsväsendet ska få använda kronvittnen, åtalsförhandling och straff lindring. (Motion 2004/05:fp110).

Övergrepp i rättssak

Hotade vittnen lyfts fram som huvudargument till att individer idag inte vågar eller vill infinna sig och avlägga vittnesmål. Allt fler hotas vilket framgår av anmälningssstatistiken som ökar dramatiskt med flera hundra procent och dessutom snabbt. Därför bör straffet skärpas och ett nytt vittnessystem införas där polisen kan öka det Eriksson (2004) kallar säkerhetisering för vittnen och enklare bevisa brott, framförallt gällande organiserad brottslighet varpå fler kan dömas och avtjäna sina straff. Det förefaller idag vara för stor fara att vittna, både som gängmedlem och vanlig medborgare. Hotet kommer här utav att en sett eller hört något som försöks tystas ned. Vittnet är i behov av denna säkerhetisering (Eriksson 2004) genom anonymitet eller användning av kronvittnen eftersom "Det handlar både om att stärka skyddet för vittnen inför, under och efter en rättegång och om att mer effektivt kunna beivra brott som övergrepp i rättssak" (Motion 2007/08:Ju412). Dagordningen (Eriksson 2001) kommer i det här fallet att handla om det enskilda vittnet, men genomslagskraften blir större eftersom ett skrämt vittne är ett hot mot hela rättsapparaten och samhället. Den medborgerliga plikten att vittna är då hotad och "En vanlig orsak till att åklagarsidans vittnen inte dyker upp i rättssalen

är att alltför av dessa utsätts för hot, terror och/eller våld från kriminella som försöker skrämman dem från att avlägga vittnesmål” (Motion 2013/14:Ju371).

Hot om våld mot vittnen från kriminella framställs bli allt vanligare. Därför måste vi öka skyddet för vittnen och skärpa straffen för övergrepp i rättssak. I dessa motioner är återkommande laddade begrepp som våld, hot, terror osv. tydligt och centralt betonade. Begrepp som dessa skapar otrygghet och rädsla vilket är ett effektivt redskap för politiker, som medför att exceptionella åtgärder (Flyghed 2000) godtas för att återställa tryggheten eftersom “Trakasserier eller rena hot om våld är allt vanligare gentemot vittnen i domstolar. Trots skärpt syn på övergrepp i rättssak är det allt svårare att få medborgare att göra sin plikt i domstol” (Motion 2002/03:Ju364).

Gängskjutningar mm.

Roten till den organiserade brottsligheten kommer ofta från gängrekryteringar, något som ofta sker i ung ålder. Här beskrivs parallella samhällen och egna rättsordningar vid sidan om det riktiga samhället. Den organiserade brottsligheten, framförallt mord och försvinnanden kan härledas till gängen, men även vapen- och narkotikahandel. Gängen har under kort tid ökat lavinartat i antal. Motionärerna menar att det dagligen syns i media att bland annat gängskjutningar nu tillhör vardagen och förespråkar därför att “Möjligheten att vittna anonymt i vissa specifika typer av brottmål bör provas i Sverige. Det kan exempelvis vara när det finns allvarliga hot från gäng” (Motion 2014/15:1904).

Gängen pekas här ut som det hot som måste säkerhetsiseras (Eriksson, 2004), framförallt för vittnens skull, men även myndighetspersoner som exempelvis polis är utsatta. Gängens styrka tycks dessutom öka, vilket gör dessa grupperingar grövre och väl spridda enligt motionären:

Gängkriminalitet och kriminella MC-gäng växer sig allt starkare och finns nu representerade i princip över hela landet. Hot om våld mot poliser, andra representanter från de brottsbekämpande myndigheterna och vittnen i rättegångar har ökat (Motion 2004/05:fp110).

Gängkriminella inkluderat MC, supporter och fängelsegäng är alltså syndabockarna som institutionaliserar gestaltningen (Eriksson, 2004). Dessa gäng anses ofta vara organiserade, vilket medför att det går att klassificera som organiserad brottslighet och något som legitimerar extraordinära åtgärder (Flyghed 2000). Hot om våld mot poliser, vittnen och myndighetspersoner visar delvis på hotets allvar och omfattning. Den påstådda vida och snabba ökning av hotade vittnen legitimerar vissa åtgärdsplaner men bygger även upp en hotbild som

möter polis och brottsförebyggande myndigheter som sprider sig och etablerar sig hos allmänheten. Hotbilden byggs exempelvis upp då det propageras att:

Hot om våld mot poliser, andra representanter för de brottsbekämpande myndigheterna och vittnen i rättegångar har ökat. De grupper som enligt Rikskriminalpolisen är mest aktiva i sådan brottslighet är mc-gängens supportergång och fängelsegängen. (Motion 2005/06:Ju480).

Imitation och kopiering

De nordiska ländernas närhet och metoder lyfts ofta fram som förebilder. Färdiga modeller finns redan nära och kan därför anammas även i Sverige. Liknande metoder har dessutom funnits sedan början på 2000-talet i vissa nordiska länder vilket innebär att Sverige ligger efter trots att effektivitetsbedömningar saknas därifrån (SOU 2005:117). Rättssamhället framhålls lida under större hot utan en vittnesreform, dessutom kan straffrättsapparaten inte verka effektivt utan det. Det har i många länder ansetts ohållbart att låta inskränkta tolkningar av rättssäkerheten styra rättsprocessen. Det framhålls att "Möjligheten till anonyma vittnen har införts i bland annat Norge och Danmark, som en sista utväg för att upprätthålla rättssystemet när alltför vittnen skräms till tystnad" (Motion 2012/13:Ju294). Här ges bilden av att våra grannländers rättssystem var nära en undergång, men räddades av ett reformerat vittnessystem.

Europarådet har också färdiga riktlinjer som ska följas om ett nytt vittnessystem ska släppas fram. Systemet fungerar även i andra länder som Nederländerna, Storbritannien och USA. Europadomstolen har välformulerad rättspraxis i frågan och har inte satt upp något förbud gällande systemet enligt SOU 2004:1. Därför förespråkas det användas vid särskilt grova brott och kan förutom närheten även kopplas ihop med mänskliga rättigheter. Det framgår i motionen att

Anonyma vittnesmål tillåts i ett antal av våra grannländer, bland annat i Danmark, Norge och Finland vars rättssystem ligger mycket nära vårt eget. Även Europadomstolen i Strasbourg, som övervakar efterlevnaden av Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna, har prövat frågan i flera rättsfall och har godkänt anonyma vittnesmål på vissa stränga villkor (Motion 2017/18:3576).

Om Europakonventionen som upprätthåller de mänskliga rättigheterna har godkänt ett system för anonyma vittnen, måste det innebära att just de rättigheterna efterlevs. Av vikt är att inte hamna på efterkälken i vittnesfrågan. Det är bråttom och alla beskrivs göra det:

Våra nordiska grannländer är lika välfungerande rättsstater som Sverige, och där har man hittat modeller för anonyma vittnesmål som fungerar och lever upp till Europakonventionens krav. Sverige bör lära av deras erfarenheter (Motion 2017/18:3576).

Välfungerande, hittat modeller, leva upp till krav och lära av deras erfarenheter, förstärker frågans aktualitet på dagordningen (Eriksson, 2004). En straffflintring finns redan etablerad i svensk lag och motionären här tycks föreslå en naturlig utveckling med hjälp av kronvittnen:

Det bör dock vägas in att det alltså redan i dag är möjligt att få straffflintring för den som medverkar i utredningen av det egna brottet. Rättsväsendet står inför mycket stora utmaningar när det gäller att utreda och lagföra den grova brottsligheten, särskilt inom organiserad brottslighet. (Motion 2018/19:2596).

Retoriken här tycks vara att ju enklare bevisning, desto fler döms och desto färre lider skada av hot om våld. Hotbilder lyfts fram genom starka, värdeladdade ord som *grova brott* och *grovt kriminella* tillsammans med exempelvis *mordvapen* hjälper till att normalisera både hotbilden och åtgärderna (Flyghed, 2000). Andra länder eller Europarådet pekas ut som förebilder vilket också ger sken av åtgärdernas normalitet. Åtgärderna normaliseras genom att de redan etablerats, dessutom i vår närhet där landet är likt Sverige. I kommande citat används ord som *frihet* och *liv vilka* är starka och medmänskliga begrepp som är svåra att förhandla om eller nonchalera. Reproducerade riktlinjer och undantagsfall förstärker normaliseringen i

Nyttjande av anonyma vittnen skall ses som en exceptionell åtgärd, där Europarådets riktlinjer noga skall efterlevas. Ett vittne skall endast tillåtas att vittna anonymt då dennes liv eller frihet anses vara i fara. (Motion 2012/13:Ju234).

Expert och mediareferenser

De gånger det hänvisas till expertis eller media är det med argument som går i linje med vad som förespråkas. Här lyfts ofta dramatiska bilder och utlåtanden som stärker tesen om ett nytt vittnessystem. Samhällsprogram i radio och TV lyfts också i vissa fall för att förstärka argumenten. Inga konkreta kritiska röster höjs, endast mediala personer och studier som stödjer efterfrågan på en vittnesreform. Att det anses som *nödvändigt, fördelar överväger, finns en efterfrågan, starkt fäste* osv hjälper till att sälja in exceptionella åtgärder (Flyghed, 2007) till både befolkning och politiker.

Ett samhällsprogram i Sveriges Radio P1 belyste under våren den här problematiken. Bl a ringde man upp alla chefsåklagarna i våra tre största städer Stockholm, Göteborg och Malmö för att utröna hur de såg på möjligheten att vittna anonymt [...] Bara var fjärde sa nej[...] Av de 23 som svarade sa fem att de absolut vill införa möjligheten att vittna anonymt i Sverige, elva tvekar, men lutade åt att idén borde prövas. Sex åklagare svarade nej, medan en inte ville ta ställning. Intressant är att den för svensk rättskultur helt främmande tanken på anonyma vittnen har ett överraskande starkt fäste bland åklagarna. (Motion 2004/05:Ju429)

Citatet visar vilket genomslag och förstärkning media kan användas till, även i riksdagens motioner. Här hjälps det dessutom till med analys av nämnda undersökning med resultatet att det finns ett *överraskande starkt fäste*. Det kan också tolkas som att 17 stycken sa nej eller tvekade men här lyfts att *bara var fjärde sa nej*. Dessutom framstår det som att 23 personer representerar hela det svenska åklagarväsendet. Som Ryman (2008) påtalar så kan även vaga undersökningar och forskning användas för att driva fram lagar och förslag. Genomgående är det fåtal källor som presenteras i motionerna. Främst hänvisas det till tidigare SOU eller brottsstatistik gällande antal anmälda och dömda inom viss brottskategori. Flitigt används uttalanden från polis, åklagare och brottsofferjouren som expertis. Nationella trygghetsundersökningen och forskning vid institutet för framtidsforskning refereras till, men då ofta med negativa siffror eller tolkningar. Polisen är en genomgående populär källa i motionerna, exempelvis:

Det finns vittnen till flera av de dödsskjutningar som skett det senaste året i Malmö. Det hävdar polisen själv. Men vittnena vågar inte träda fram p.g.a. rädsla för hot och repressalier från mördarna. Utan vittnesmål är polisen enbart hänvisad till teknisk bevisning, och det räcker som regel inte för att ringa in gärningsmännen. (Motion 2012/13:Ju294).

Slutsats blir att gärningsmän går fria och brott förblir ouppklarade utan vittnen, som därför måste skyddas. Att det finns stöd från experter om att en vittnesreform kommer ge resultat och därför bör införas ger politikerna kunskapsmonopol och auktoritet i argumentationen (Eriksson, 2001). Problemet med att många inte vågar vittna tycks ha en lösning enligt motionärerna med hänvisning till expertis som att "Polisen tror sig veta vem som begått brottet, eller i vart fall veta vem som känner till vem som gjorde det. Men eftersom alla tiger går inget att bevisa" (Motion 2004/05:Ju429). Polisen framhålls alltså veta, men inte kunna bevisa, något som bidrar till att hålla kvar hotbilderna på dagordningen (Eriksson, 2004) och normalisera åtgärderna. På så sätt ger faktamässigt stöd från experter legitimitet till införandet av anonyma vittnen och kronvittnen, dvs. det normaliserar medlen (Flyghed 2000). Hotbilden är här central men diffus vilket hjälper till att sprida och normalisera bilden. Heldmark och Ryman (2008) menar att detta skapar en osäkerhet kring vad och när det finns behov av skydd. Hänvisning till personer som anses besitta kunskap om hotbilderna och åtgärderna ger styrka och genomslag i argumentationen som exempelvis:

Efter samtal med flera personer inom rättsväsendet och brottsbekämpningen framgår det att det finns en efterfrågan på att införa ett kronvitnesssystem i Sverige [...] Med beaktande av att argumenten emot kronvitnesssystem enligt oss är rätt svaga menar vi att fördelarna överväger. (Motion 2014/15:3023).

Vi blir alltså upplysta om att det finns en efterfrågan av flera personer som arbetar med detta. Dessutom anses fördelarna med kronvitnesssystemet väga tyngre än nackdelarna. Vidare presenteras varken personer eller vilka fördelarna och nackdelarna är vilket gör att inget av Flygheds (2007) fyra rekvisit är uppfylla. Sammantaget hjälper det här till att normalisera ett vidare grepp om åtgärder i den riktningen motionären förespråkar.

Floskler och analogier

Liknelser görs med dramatiska händelser eller hypotetiska historier för att stärka argumenten av ett nytt vittnessystem och samhällets krisläge. Bilden som blir synlig är vilka sårbara grupper i samhället som blir lidande och behöver sättas i säkerhet. Ofta är det exempel som bygger på varandra eller så klumpas historier ihop på grund av sin geografiska närhet, oftast i förorter till storstäderna likt detta citat:

Några tydliga exempel går att hitta i Stockholmsförorten Fittja. I februari 1998 sköts en väktare i benet inne på Fittja Centrum inför 25 vittnen. Alla som visste något om motivet teg. Året efter knivhöggs en man till döds på gångvägen precis utanför. 70 personer fanns på plats när polisen anlände. Ingen ville vittna. (Motion 2004/05:Ju429).

Många år senare används alltså händelsen som talande exempel för *hur det ser ut* och vilka åtgärder det för tillfället kan lyftas upp på dagordningen (Eriksson, 2004). Många historier är som kopierade ur kvällstidningar eller dramatiskt uppbyggda likt baksidan av en bok. Vida exempel och gissningar förekommer också med uppbyggda scenarion likt följande:

Som exempel kan ett helt motorcykelgäng stiga på bussen samtidigt som ett brottsoffer/vittne och sätta sig i en klunga runtomkring utan att säga eller göra någonting. En annan metod är att stirra stint på offret/vittnet i rättssalen. Även subtila hot kan vara ytterst skrämmande för den utsatte. (Motion 2012/13:Ju294).

Det byggs ofta upp en tydlig "hjärte-skurk-bild", där vi separeras från *dem* och verkar identitetsskapande (Boréus 2015;Nordén 2011). Hjärten lider ofta stor skada och framstår ofta riskera allt. Idag framstår det som vanligt med mord och skjutningar precis utanför dörren. Hjärtarna, oftast vittnen, polis och åklagare men många gånger även allmänheten måste stärkas och upprättas. Skurken, ofta den organiserade brottsligheten och gängen måste bekämpas med alla tillgängliga och otillgängliga medel. Tillståndet är nu ohållbart och

Med risk för sin egen och i vissa fall sina närståendes säkerhet tvingas många vittnen som utsätts för hot och förföljelse flytta ifrån hus och hem, familj och vänner för att söka skydd. Detta endast för att de har visat civilkurage och vittnat mot misstänkta brottslingar. (Motion 2012/13:Ju234).

Ord som *säkerhet*, *tvingas* och *skydd* tillsammans med formuleringar som *endast visat civilkurage* förstärker i sin tur uppdelningen. Faran med att vittna sträcks ut för att gälla många fler då även stora delar av civilsamhället och yrkessektorer faller offer för hotbilden (Flyghed, 2000). Först och främst kan närstående, familj och barn drabbas, därefter brukar en argumentation om angrepp på hela samhället göras sig synligt. Hotbildernas anknytning till den hjälte/offerstatus ett vittne har är något som förstärker en vi-och dem-känsla och dagordningens riktning (Eriksson, 2004). Hotet är först överhängande den som sett eller vet vad som hänt, men inte vill eller vågar berätta. Denna vilja och rädsla är också en del av hotet som måste behandlas eftersom det sprider sig till andra delar av befolkningen än bara vittnet. I motionerna förstärks dessa med allvarliga och vedertagna löpsedelsrubriker som exempelvis *gängkrig* och *på öppen gata* gärna med anekdotiska inslag likt detta citat:

Senast nu i augusti sköts en 23-årig man identifierad som en av ledarfigurerna i det gängkrig som pågått i Malmö sedan mer än ett år tillbaka. Mitt på öppen gata sker våldsamheter, till och med mord, och det är oerhört viktigt att vittnen till dessa händelser vågar träda fram. (Motion 2009/10:Ju343).

Om hotbilden målas upp eller förstärks likt en löpsedel eller spännande historia blir det enklare att lyfta upp på den politiska dagordningen (Eriksson 2001), och svårare att ifrågasätta den. Detta kan kopplas till det Heldmark och Ryman (2008) nämner om att hotbilder tenderar att vara känslöstyrda. Detta är väl avvägda tekniker politikerna tar till i motionerna för att förstärka ord och mening genom att rama in problemet (Noreen, 2001). Historierna kan dessutom vara rent hypotetiska som tidigare citat visar. Det framhålls också att vi har sett dessa problem förut, men i andra tappningar. Vad nästa citat visar är att gamla åtgärder kan återanvändas och utvidgas med hjälp av hotbilden.

Den organiserade brottsligheten utgör ett av de största hoten mot vårt öppna samhälle, oavsett om det rör sig om brott i vinstsyfte (maffia) eller med ideologiska drivkrafter (politiskt våld och terrorism). För att inte det öppna samhället på sikt skall brytas ned fullständigt måste det ibland, paradoxalt nog, vidtas åtgärder [vittnesreform] vilka egentligen strider mot dess grundsatser. Hemlig polisiär verksamhet med stora befogenheter och ökad sekretess i förundersökningar är i sig företeelser som är oförenliga med en optimal och öppen rättsstat. Å andra sidan lär oss historien att demokratier inte får låta sig hunsas av personer som vill förgöra dem eller bidra till deras upplösning genom annan brottslig verksamhet. Det förra skedde i Europa mellan storkrigen, det senare kan flera sydamerikanska demokratier bära vittnesbörd om. (Motion 2004/05:Ju489)

Återigen knyts hotbilden till den organiserade brottsligheten med tillhörande gäng, maffia osv. vilket gör åtgärderna så viktiga. Demokratier får inte låta sig *hunsas* eftersom det förgör eller

upplöser den vilket gör problemet till det som Eriksson (2001) menar är en samhällsfråga och hjälper fenomenet upp på dagordningen. Motsatsen är hårdare tag, och om alla i samhället lever i otrygghet måste något göras. Kriget används här som förstärkande metafor för samhällsutvecklingen om inget görs. Kollektiva rädslor vilka delvis produceras av politiker medför ofta att beslutsfattarna vinner legitimitet i användandet av exceptionella åtgärder mot problemet och att ifrågasättaren har bevisbörda (Eriksson 2001; Flyghed 2000).

7. Slutsats och diskussion

7.1 Slutsats

Hur lyfts olika hotbilder fram angående vittnessystem i riksdagens motioner? Sammanfattningsvis kan vi besvara våra frågeställningar genom att fastställa att hotbilder uppstår *genom* exceptionella, stora händelser eller fenomen som ger fokus åt ett visst problem, alternativt att gamla problem används på nytt. Det behövs pådrivande aktörer, i vårt fall politiker som för fram, sprider och använder en hotbild. I motionerna sker en säkerhetisering, alltså något måste skyddas, ofta genom att väcka eller spegla starka känslor i samhället vilka normaliserar exceptionella åtgärder.

Hotbilders uppkomst och åtgärdsplaner beror åtminstone delvis på *hur* hoten värderas och tolkas av samhället eller vissa grupper i samhället, exempelvis politiker och lagstiftare. Den största av hotbilder, *den organiserade brottsligheten*, skär genom samhället med sina skjutningar, narkotikahandel, hot och övergrepp och ställs upp som en fara för rättssäkerheten, staten och individen. Brottsbekämpningen framställs vara i behov av ökade resurser och metoder för att förhindra den skada hotbilden *kan* åsamka. Anonyma vittnen och kronvittnen är de verktyg och åtgärder motionärerna framhåller kunna minska hotet mot vittnen, få fler vittnen att träda fram eller till och med verka brottsförebyggande. Den återkommande problemgestaltningen är att rättssamhället inte längre rår på den organiserade brottsligheten utan måste byggas ut med åtgärder Sverige tidigare inte behövt använda. Konsekvenserna framställs vara att rättssäkerheten och rättsstaten Sverige fallerar, vilket är ett hot mot hela samhället. Genom att använda värdeladdade klyschor om hotbilder, härma andra länder eller befintliga lagar i eller utanför Sverige samt peka på vad experter och media inom området säger, etablerar det och sätter fart på hotbildsprocessen. Med hjälp av expertutlåtanden och återkommande referenser till våra grannländer ges politikerna faktamässiga stöd för sina argument. Den politiska dagordningen som kan utläsas av motionerna domineras därför av den organiserade brottsligheten och hur den ska hanteras.

Vilka normaliseringsprocesser aktiveras i motionerna? Hotbilder konstrueras och normaliseras i samhället genom politiska förslag och krav på åtgärder, vilket ökar politisk kontroll och inskränker fri- och rättigheter hos individen. En säkerhetsisering av fenomen är alltså inte samma sak som att något faktiskt görs åt problemet. I regel är det symbolpolitiska bestämmelser vilka sällan verkar avskräckande för själva *hotet*. Däremot spär det på rädslan i samhället med inslag av alarmism, demonisering och panik eller underskattar andra hot vilket gör att fiendebilder sprids och ett behov av syndabockar uppstår. Detta medför risken att andra politiska frågor nedprioriteras eftersom något som är obestämt och ovisst skapar större oro. Politiska förslag är därför medskapare av osäkerheten eller hotbilden vilka det i sin tur måste ageras mot för att få en klarare bild av fenomenet. Handlingskraft ger dessutom tolkningsföreträde hos den som framlägger förslag och bevisbördan tillfaller då kritikerna. Sammantaget lyckas motionerna inte framföra konkreta och tydliga kopplingar mellan hotbilder och åtgärderna som förespråkas. Däremot bidrar motionerna till att normalisera bilden av både hotet och åtgärderna. Hotbilden och åtgärderna i sig är konstruktioner som manifesteras i motionerna, vilken lever kvar samt sprider sig till andra områden (polis, myndigheter, folket, media etc.). De vaga begreppen som används i motionerna gör både hot och åtgärd svåra att argumentera mot samt fria att definiera efter behov. Det föranleder att det likaväl kan vara så att en lösning söker ett problem än ett problem man söker finna lösning till. På så sätt skapas en fiende genom den gräns mellan *vi och dem* som både upprätthåller och skapar identiteter hos individ och samhälle och som påverkar framtida hot och beslut. Politiska åtgärder konstruerar exempelvis identiteten av att vara handlingskraftig.

Återkommande argumentering främst gällande känslor om otrygghet normaliserar exceptionella åtgärder för att återställa/säkerställa det trygga landet. De exceptionella åtgärderna är utåt sett till för att beseгра det återkommande referensobjektet: *den organiserade brottsligheten*, en redan etablerad hotbild. Den kan också användas för att driva igenom den politik som för tillfället anses viktig. Medelnormaliseringen sker ofta genom en slags förhandling där exempelvis demokratin i Sverige står på spel. Sammantaget är det svårt att förhandla mot en sådan normalisering och hotbilden gör det enklare att introducera förslag om ett införande av anonyma vittnen och kronvittnen trots individens inskränkning.

I motionerna tonas historiska nackdelar gällande en vittnesreform ned. Argument om en rättvis och transparent rättegång samt saknade effektivitetsbedömningar av vittnessystemet viftas med lätthet bort. Exempelvis kan vi år 2019 inte finna någon effektivitetsbedömning av systemet i andra nordiska länder, och ändå används dessa som förebilder. I motionerna lyfts ibland tidigare

års SOU fram men avfärdas med att fördelarna nu utan vidare bedöms väga upp nackdelarna, genom att peka ut den organiserade brottsligheten. Slutsatsen av politikernas motioner är att det framställda hotet, anses väga tyngre än nackdelarna med kronvittnen och anonyma vittnen. Det tycks därför vara legitimt att tumma på medborgerliga fri och rättigheter för vissa eftersom det anses öka densamma för andra.

7.2 Studiens bidrag

Vår studie kan bidra till fältet med en nyanserad bild av hur politikerna väljer att bygga upp sina argumentationer i motionerna. Att tolka och granska uppbyggnaden av hotbilder i politiska förslag ger djupare perspektiv och förståelse. I studien framförs en djupare bild av hur hotbilder byggs upp och hur normalisering av exceptionella åtgärder kan ske genom politiska motioner. Vad vi dessutom synliggör med denna uppsats är den dubbelhet politisk auktoritet och symbolpolitik medför. Vi visar också att politiker är medskapare till den hotbild de säger sig kämpa mot, och även hjälper till att etablera och kristallisera bilden i samhället.

7.3 Fortsatt forskning och begränsningar

Denna studie är ingen heltäckande bild av fältet kring hotbilder, politiska motioner eller vittnessystem. Vi har däremot undersökt alla motioner lagda i Sveriges riksdag från år 2000–2019 gällande anonyma vittnen och kronvittnen. Begränsningarna för studien låg främst i brist på tid och utrymme vilket medförde viss modifiering av både frågeställning och teorier under uppsatsens gång. Vår ambition var till en början att se hur argumentationen kring en vittnesreform förändrats över tid i Sverige. Att gräva djupare gällande partiskillnader och likheter kring argumenten och även hur partier ändrat ståndpunkt över tid skulle kunna bidra till viktig och intressant forskning. Exempelvis kunde vi se att förespråkare för anonyma vittnen och kronvittnen i riksdagens motioner främst var Liberalerna, Sverigedemokraterna och Moderaterna. Två partier valde aktivt att inte stödja sådana system genom sina motioner: Miljöpartiet och Vänsterpartiet.

Då vi anser att forskningen kring effektiviteten av anonyma vittnen och kronvittnen är undermålig, skulle sådan forskning välkomnas. Studier för hur väl anonyma vittnen och kronvittnen fungerar och hur den aktiva användningen i Norge och Danmark men även England och USA ser ut hade också det varit välkommet och förmodligen bidragit än mer till den folkliga, mediala och politiska debatten kring detta.

Referenslista

Artiklar

Bergenheim Everett, S. Carlsson, C. De Basso, S. Hellman, P. Ivarsson, B. Martinsson, D & Persson, E. (2019). "Enskildas rättssäkerhet är nu hotad". *Svenska dagbladet (SVD)*.
<https://www.svd.se/rattssakerheten-for-enskilda-ar-nu-hotad> (Hämtad 29 December 2019)

Larsson, Y. (2016). "Rättegångar ställs in när vittnen hoppar av". *Sveriges television (SVT)*.
<https://www.svt.se/nyheter/inrikes/rattegangar-stalls-in-nar-vittnen-hoppar-av> (Hämtad 29 December 2019)

Repitsch, M. (2019). "Experten: Kronvittnen är en effektiv metod". *Sveriges radio*.
<https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=83&artikel=7143496> (Hämtad 29 December 2019)

Svenssons, P. (2019). "Anonyma vittnen- hot eller möjlighet". *Norstedts Juridik*.
<https://www.nj.se/nyheter/anonyma-vittnen-hot-eller-mojlighet> (Hämtad 29 December 2019)

Thomson, D. (2019). "Gåtan Sverige – Polisen har svårt att förklara gängskjutningarna". *Sveriges television (SVT)*.
<https://www.svt.se/nyheter/inrikes/gatan-sverige-polisen-har-svart-att-forklara-gangskjutningarna?fbclid=IwAR0X628xeu2ZEfSrIRdW-Vcq0QuYv3ix6YwftcuXD8Pb5GmsVw8wWV12Dh4> (Hämtad 29 December 2019)

Elektroniska källor

Polisen. 2019. *Att vara vittne*.
<https://polisen.se/utsatt-for-brott/efter-polisanmalan/vara-vittne/> (Hämtad 29 December 2019).

Polisen. 2019. *Organiserad brottslighet - polisens arbete*.
<https://polisen.se/om-polisen/polisens-arbete/organiserad-brottslighet/> (Hämtad 29 December 2019).

Ramberg, A. 2012. *Anonyma vittnen ingen lösning*. 16 November.
<https://annerambergs.wordpress.com/2012/11/16/anonyma-vittnen-ingen-losning/?fbclid=IwAR0qavlzVIHcJREmJIQ9TGBhIjEV2r6BXa-zAiHasu2r6CaETapRDvsPoYg> (Hämtad 29 December 2019).

Regering. 2019. *34 punktsprogrammet: Regeringens åtgärd mot gängkriminalitet*
<https://www.regeringen.se/regeringens-politik/atgarder-mot-gangkriminalitet-och-annan-organiserad-brottslighet/34-punktsprogrammet-regeringens-atgarder-mot-gangkriminaliteten/>
(Hämtad 29 December 2019).

Lagar

Brottsbalken. 1962:700.

Rättegångsbalken. 1942:740.

Rättegångsbalken. 1915:218.

Litteratur

Ahrne, G & Svensson, P. 2015. "Att designa ett kvalitativt forskningsprojekt" i Ahrne, G. & Svensson, P. 2015. *Handbok i kvalitativa metoder*. Stockholm: Liber

Bjereld, U. 2001. "Hotbilder bland folk och elit - ett uttryck för svensk politiska kultur?" i Eriksson, Johan. *Hotbildernas politik*. Stockholm: Säkerhetspolitiska rådet

Boreus, K. 2015 "Att designa ett kvalitativt forskningsprojekt" i Ahrne, G. & Svensson, P. 2015. *Handbok i kvalitativa metoder*. Stockholm: Liber

Bryman, A. 2011. *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber

Bynander, F. 2001, "Ubåtshotet och säkerhet" i Eriksson, Johan. 2001. *Hotbildernas politik*. Stockholm: Säkerhetspolitiska rådet

Cohen, S. & Young, J. 1973. *The Manufacture of News: Social Problems, Deviance and Mass Media*, London: Constable.

Dahlin- Ivanoff, S. 2015. "Att designa ett kvalitativt forskningsprojekt". I Ahrne, G. & Svensson, P. 2015. *Handbok i kvalitativa metoder*. Stockholm: Liber

Eriksson, J. 2001. "Hur IT blev säkerhetspolitik". I Eriksson, Johan. 2001. *Hotbildernas politik*. Stockholm: Säkerhetspolitiska rådet

Eriksson, J. 2001. "Introduktion hotbildernas politik" i Eriksson, Johan. 2001. *Hotbildernas politik*. Stockholm: Säkerhetspolitiska rådet

Eriksson, J. 2004. *Kampen om hotbilden*. Stockholm: Santérus Academic Press

Eriksson, J & Noreen, E. 2006. *Hotbildsentreprenörens verktygslåda*. Stockholm: Krisberedskapsmyndigheten

Flyghed, J. 2000. *Brottsbekämpning - mellan effektivitet och integritet - Kriminologiska perspektiv på polismetoder och personlig integritet*. Lund: Studentlitteratur AB

Flyghed, J. 2007. *Kriminalitetskontroll - baserat på tro eller vetande*. Samhällsvetenskapliga fakulteten. Stockholms universitet: Kriminologiska institutionen

Heldmark, T & Ryman, A. 2008. "Hur möter vi hotet". I Heldmark, T & Ryman, A. 2008. *Hotbilder och hjärnspöken*. Stockholm: Vetenskapliga rådet

Jönsson, E & Nilsson, E. 2019. *Skjutningar i kriminella miljöer*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet

Noreen, E. 2001. "Estländska hotbilder - anpassning till väst?". I Eriksson, J. *Hotbildernas politik*. Stockholm: Säkerhetspolitiska rådet

Nordén, E. 2011. "Hotbilder om terrorism". I Estrada, F (red). *Varifrån kommer hotet? - perspektiv på radikalism och terrorism*. Rapport 2011:2 Kriminologiska institutionen: Stockholms universitet

Rennstam, J. & Wästerfors, D. 2015. *Från stoff till studie: Analysarbete i kvalitativ forskning*. Lund: Studentlitteratur.

Ryman, A. 2008. "Den svenska brevbombaren". i Heldmark, T & Ryman, A. 2008. *Hotbilder och hjärnspöken*. Stockholm: Vetenskapliga rådet

Thurén, T. 2007. *Vetenskapsteori för nybörjare*. Stockholm: Liber

Ågren, J. 2010. *Straffrabatt för kronvittnen som riskerar hot om allvarliga repressalier*. Juridiska fakulteten. Stockholms universitet: Juridiska institutionen.

Motioner

Motion 2002/03:Ju364. *Stärkt rättstrygghet och rättssäkerhet*.

Motion 2004/05:fp110. *Bekämpa narkotika brottslighet och alkoholmissbruket*.

Motion 2004/05:Ju429. *Vittnesbenägenhet*.

Motion 2004/05:Ju489. *Det svenska rättsväsendet*.

Motion 2005/06:fp021. *Sexhandel för barn och kvinnor - en skamfläck för Europa*.

Motion 2005/06:Ju480. *Terrorism och organiserad brottslighet*.

Motion 2007/08:Ju412. *Förstärkt skydd mot vittnen*.

Motion 2009/10:Ju343. *Sekretessbelagda identitet vid vittnesmål i domstol*.

Motion 2012/13:Ju234. *Tillåt personer att vittna anonymt i rätten*.

Motion 2012/13:Ju294. *Övergrepp i rättssak*.

Motion 2012/13:Ju294. *Övergrepp i rättssak*.

Motion 2013/14:Ju371. *Anonyma vittnesmål*.

Motion 2014/15:3023. *Med anledning av prop.*

Motion 2014/15:1904. *Rättspolitik för trygghet och tillit*.

Motion,2014/15:2535. *DIKO- lagar*.

Motion 2017/18:3576. *Stärk rättsväsendet - fler och synliga poliser*.

Motion 2018/19:2596. *Rättsstaten åter*.

Motion 2018/19:2871. *Åtgärder mot gängbrottslighet.*

Statens offentliga utredningar

SOU 1986:14 *Påföljd för brott.*

SOU 1998:40 *Brottsoffer Vad har gjorts? Vad bör göras?*

SOU 2004:1 *Ett nationellt program om personsäkerhet.*

SOU 2005:117 *Ett effektivare brottmålsförfarande - några ytterligare punkter.*

Bilagor

Bilaga 1, Mailkorrespondens

Hej, vi är två studenter som skriver vår c-uppsats (handledd av Janne Flyghed) i kriminologi vid Stockholms universitet nu under hösten. Vårt ämne riktar in sig på systemet, eller snarare förslagen till införandet av kronvittnen och anonym vittnen i Sverige.

Vi har bland annat läst din och ett flertal andras artikel som motsätter/förespråkar ett nytt vittnessystem i Sverige och vill gärna fråga dig angående detta för större förståelse. Vi är jättetacksamma om du har tid för ett par korta frågor via mail.

- Vilka avgörande fördelar och nackdelar ser du med ett nytt vittnessystem?
- Vilka problem är det man huvudsakligen skulle komma åt med hjälp av ett nytt vittnessystem enligt dig?
- Finns det några nya problem som kan uppstå utifrån det?

Vänligen,

Matilda Wejke & Matheus Eriksson

Bilaga 2, Kodschema:

- Rättssäkerhet vs rättssäkerhet? (Rättstrygghet?)*
- Den organiserade brottsligheten?*
- Gängskjutningar/problem?*
- Effektiva verktyg (Polis / Åklag/ Myndigheter osv)?
- Vittnets upprättelse?
- Övergrepp i rättssak – används som måttstock?*
- Floskler / Analogier (baksidan av en roman historier, metaforer osv?)
- Imitation: hänvisning till andra (grann)länder eller hänvisar till annan lag/regel (som ex: straffrabatt gällande egen brott)
- Ekonomiska intressen? (ex kostar mkt med inställda?)
- Medienblandning
- vapen, narkotika, skjutningar, sprängning
- Särskilt utsatta områden?

- Hänvisar till expertis?
- Vittnnesskydd / skyddad identitet